

2008 KÜRESEL KRİZİ VE SONRASINDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Dilek GÖZE KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, (dilekgozekaya@hotmail.com.tr)

Yrd. Doç. Dr. Ayşe DURGUN KAYGISIZ

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, (aysedurgun@sdu.edu.tr)

ÖZET

2008 krizi, dünya ekonomilerinin neredeyse tamamının kapitalist sistemin içinde olması nedeniyle tüm dünyayı etkileyen küresel bir kriz olarak değerlendirilmektedir. Birçok ekonomiyi içene dâhil eden küresel kriz ve sonrasında, ülkelerin nasıl bir politika izleyecekleri önem arz etmektedir. Görülen o ki başta ABD olmak üzere diğer birçok ülke, öncelikli olarak para politikasına başvurmuş olmasına rağmen, krizin çıkış noktasını maliye politikası olarak görmüşler ve bu alanda müdahalelerde bulunmuşlardır.

Bu çalışma 2008 küresel krizi ve sonrasında yaşananların Türkiye'deki maliye politikalarının seyrini ne şekilde değiştirdiğini gözlemek ve bu değişikliklerin bütçe rakamları üzerine yansımaları değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu süreçte öncelikle 2008 küresel krizinin nedenleri ve ortaya çıkış süreci ele alınmıştır. Sonrasında ise genel olarak kriz sonrası uygulanan maliye politikaları anlatılarak, Türkiye'de ki maliye politikalarına yer verilmiş ve bu politikaların bütçe üzerine yansımaları irdelenerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: 2008 Küresel Krizi, Ekonomi Politikaları, Maliye Politikaları, Türkiye.

THE GENERAL VIEW ON THE FISCAL POLICIES IMPLEMENTED IN TURKEY AT 2008 GLOBAL ECONOMIC CRISES AND LATER ON

ABSTRACT

2008 crisis, because almost all of the capitalist system is in it, the world economy in 2008 is considered as the world's first global crisis. During the global crisis, which included many countries with their importance poses that how countries follow a policy is very important. Evidentially, in the first instance USA and many other countries ,although they admitted to the monetary policy, saw the starting point as a fiscal crisis and have intervered in this area.

This study aims at assessing how the global crisis in 2008 affected the fiscal policies implemented in Turkey and what side effects occurred on budget figures. In this process, primarily the causes of the 2008 global crisis and the emergence process are discussed. Then the general fiscal policies implemented in Turkey after the crisis were examined and the study is completed with an anlysis of the effects of these fiscal policies on budget.

Keywords: 2008 Global Crisis, Economic Policies, Fiscal Policies, Turkey.

1. Giriş

1990’lardan sonra dünya ekonomileri arasında mali küreselleşme hız kazanmıştır. Mali küreselleşmeyle birlikte mali krizlerin de yaşanma sıklığı artmış ve krizler küresel bir boyut kazanmaya başlamıştır. Nitekim yaşadığımız küresel kriz aşırı değerlenmiş varlık ve fiyatların gerçek değerine dönme çabası sonucunda gerçekleşmiştir. Kriz finansal piyasalarda ortaya çıkmış olmasına rağmen etki alanı daha geniş alana yayılmıştır. Krizle birlikte ortaya çıkan belirsizlik ve güven kaybı kredi imkanlarını sınırlandırmış, böylelikle krizin reel sektöre de sıçramasına neden olmuştur.

Krizlerin ortaya çıkma sürecinin birbirinden farklı olması, uygulanacak politikaların da çeşitli olmasına neden olmaktadır. Geçmiş kriz dönemlerinde uygulanan politikalar incelendiğinde, Keynes’le birlikte krizden çıkmanın anahtarı olarak öne sürülen maliye politikalarının 1970’lere kadar etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir. Sonrasında ise 2000’li yıllara gelinceye kadar maliye ve para politikalarının birlikte kullanıldığı gözlenmektedir. Yine de bu dönemde maliye politikalarının, para politikalarına göre tasarlanması, uygulanması ve etkilerinin görülmesinin, daha uzun zaman almasından dolayı yetersiz olduğu iddia edilmiştir. 2000 sonrasında da kanun çıkarma zorunluluğunun olmaması ve uygulanmasının kolaylığı nedeniyle para politikaları maliye politikalarına göre daha çok tercih edilmiştir. Fakat düşük faiz, bol kredi miktarına dayalı olan bu uygulamalar 2008 küresel krizinin temellerini oluşturmuştur. Yaşanılan küresel krize öncelikli olarak para politikası (faiz politikası ve likidite desteği) ile müdahale edilmiş olmasına rağmen, sonrasında kalıcı maliye politikalarına başvurulmuştur.

2008 küresel krizinin ortaya çıkış süreci ve sonrasında Türkiye’de uygulanan maliye politikaları çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu çalışma, küreselleşme süreci ile birlikte sık sık krizlerle karşılaşan ekonomilerin, nasıl politikalar izlemesi gerektiği açısından önem arz etmektedir. Ayrıca 2008 krizi sonrası Türkiye’de uygulanan maliye politikalarının detaylı olarak verilmiş olması, bu çalışmanın benzer çalışmalardan farkını oluşturmaktadır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde 2008 küresel krizi ve ortaya çıkış nedenleri ele alınmıştır. İkinci bölümünde krizin dünya ekonomileri üzerindeki etkileri incelenerek, krizden çıkış için nasıl politikalar uygulandığı anlatılmıştır. Son olarak ise kriz döneminde Türkiye’de uygulanan maliye politikaları ayrıntılı şekilde açıklanarak çalışma tamamlanmıştır.

2. 2008 Küresel Krizi ve Ortaya Çıkış Süreci

Keynes 1936’da basılan “Emek, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli kitabında finansal piyasaları kumarhaneye benzetmiş ve haddinden fazla büyümemesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Minsk 1980 yılında çıkarmış olduğu kitabında piyasaların krize eğilimli olduğunu öne sürmüş ve bunun sebebinin de bankalar ve diğer aracı finansal kurumlar olduğunu söylemiştir. Minsk’ye göre bu kurumlar dönem dönem ekonominin tümünü alevler içinde bırakan kundakçı rolünü oynamaktadır (Minsk, 2013). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere finansal piyasaların aşırı büyümesi ve denetiminin yapılamaması krizlerin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim 2008 küresel krizi finansal piyasalardaki karmaşıklık nedeniyle derinlik kazanmış bir kriz olarak görülmektedir.

2007 yılı ağustos ayında ABD’nin mortgage piyasasında ortaya çıkan kriz dünya tarihinin en büyük küresel ekonomik krizi olarak görülmektedir. Aynı zamanda geçmişte yaşanan

finansal krizlerle birçok ortak özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler daha önceki krizlerde de var olan, finansal yeniliklerin doğru şekilde yönetilememesi, varlık fiyatları balonu ve finansal kurumların bilançolarındaki bozulmalar olarak değerlendirilmektedir (Öztürk & Gövdere, 2010:382). Bununla birlikte bu krizi diğer krizlerden ayıran iki farklı özellik bulunmaktadır. Bunlar, oluşum şeklinin bilinenden farklı olması ve talep düzeyini gelir nedeniyle değil borç nedeniyle arttırmış olmasıdır (Perelman, 2008:30-31). Buna ek olarak “yüksek hacimli türev ürünleri kapsaması” ve buna paralel olarak etki alanının geniş olması da bu krizin diğerlerine göre farklı olmasını sağlamaktadır (Togan, 2009:7).

Çalışmamızda krizin gelişim sürecini üç dönem olarak incelemeyi uygun buluyoruz. Birinci dönem dünyada likidite bolluğunun yaşandığı, gelirlerin ve tüketicilerin harcama eğilimlerinin arttığı 2000 sonrası 2007’ye kadar olan dönemdir. Aslında bu dönem ABD’nin 1990 sonrasında uyguladığı düşük faiz- bol para politikasına kadar uzanmaktadır. 1990’lardan 2007 yılına kadar ekonomide yaşanan likidite genişliği ve düşük faiz oranları gibi ekonomik anlamda yaşanan olumlu gelişmeler, istikrarın ve dengenin belirtisi olarak görülmüş, piyasalara olan güveni arttırmıştır. Bu nedenle yatırımcılar karar verirken oluşabilecek riskleri görmezden gelmişler ve krizin oluşum sürecine katkı sağlamışlardır (Goodhart, 2008:332-334). Uygulanan bu politikalar neticesinde gayrimenkul fiyat artışları faiz oranlarının üzerinde oluşunca borçlanılarak ev sahibi olmak kazançlı hale gelmiştir. Bu durum gayrimenkule olan talebi arttırmış ve artan talep gayrimenkul fiyatlarını yukarı doğru tetiklemiştir. Bu durumda, birçok kişi ileride daha yüksek bedelle satılabileceği düşüncesiyle borçlanarak yatırım amacıyla ikinci ve üçüncü gayrimenkullerini almışlardır. 2001-2005 yılları arasında satılan ev fiyatları ortalama %42.3 oranında artarken, evlerin ortalama fiyatları %39.3 oranında yükselmiştir (Hemmelgarn & Nicodeme, 2010:5). Bu dönemde ABD’deki hane halkının kredi piyasalarından ve finansal olmayan kuruluşlardan borçlanma eğilimlerinin artarak, borçlanma oranının harcanabilir kişisel gelirlerinin %98’in den %136’ya çıktığı görülmektedir (Erdönmez, 2009:86). Aynı zamanda ABD’nin hane halkı, iş dünyası ve devlet kapsamındaki toplam borcu, 1980-2007 arası GSYİH oranına göre iki katı artış göstermiştir (Tabb, 2008:20-21).

Bu dönemde bankalar ekonomiyi canlandırmak ve daha fazla kazanç elde etmek için ödeme gücü daha düşük kişi ve kurumlara yüksek riskli krediler¹ kullandırmışlardır. Buradaki amaç kredi kullanacak kişinin gelir düzeyine göre ödeyememe riskinin belirlenmesi ve risk düzeyine uygun faiz oranından kredi kullanmasını sağlamaktır (Weaver, 2008:22). Suprime krediler olarak bilinen bu krediler düşük kredi kalitesi nedeniyle ödenmeme riski yüksek olan, ABD’deki alt gelir grubuna dahil olanların ev sahibi olabilmesine yönelik olarak düzenlenmiş kredilerdir (Bajari vd., 2008). Orłowski’ye (2008:2) göre finansal krizin 5 belirgin aşamasından ilkinin suprime krediler oluşturmaktadır. 2001 yılında bu krediler %7.2 oranında iken 2006 yılına gelindiğinde %20 seviyelerine yükselmiştir (Hemmelgarn & Nicodeme, 2010:8). Bu krediler hem daha yüksek faiz oranından hem de değişken oranlı olarak kullanılmıştır. Bu kredilerden kaynaklanan alacaklarını teminat göstererek, emlak tahvilleri çıkartıp bunları piyasadaki oranlara göre daha yüksek faizle, yüksek kar elde etmeyi amaçlayan hedge fonlara satmışlardır. Ayrıca ipotekli gayrimenkuller üzerinden, yeni ipotekler hazırlanarak, yeni kredilerin alınması, karşılığı mevcut bulunmayan kredi hacmini arttırmıştır (Susam & Bakkal, 2008:73). Borçla gayrimenkul sahibi olmak isteyenlerden alınan ipotek senetleri yeni mali

1 Kamuoyunda NINJA (no income, no job, no asset) kredileri olarak bilinmektedir (Alantar, 2008:2).

araçlara dönüştürülerek başkalarına, başkalarından alınan araçları da daha başkalarına satarak yüksek kazançlı türev ürünler² elde edilmiştir. Menkul kıymetleştirme diye adlandırılan bu durum piyasalardaki türev ürünlerin çoğalmasına, bunları kullananların aşırı risk üstlenmelerine sebep olmuştur. Fakat bu durum kredilerin geri ödeneme riskini üçüncü kişilere devretmesi, çok fazla mevduata sahip olmadan daha fazla kredi ile yüksek getiri sağlaması nedeniyle bankaların işine gelmiştir. Fakat riski devreden kredi kuruluşları yeni krediler olarak türev ürünler piyasasının daha da büyümesine neden olmuştur. Öyle ki türev araçların reel değeri bağlı oldukları konut değerlerinin çok üzerine çıkarak kredi balonunun oluşmasına neden olmuştur. Ayrıca ABD'deki emlak piyasasında yer alan kredilerin tamamına yakın kısmının değişken faizli olması da kredilerin geri ödeme riskini arttırmıştır. Aynı zamanda bu yapılandırılmış türev ürünler önemli bir asimetrik bilgi içermesi nedeniyle yatırımcılar için ters seçim sorununu ortaya çıkarmıştır (Orlowski, 2008:7).

2006 yılının sonlarına doğru bu süreç tersine işlemeye başlamış ve farklı bir dönem içerisine girilmiştir. İkinci dönem olarak adlandırabileceğimiz bu dönem 2008 yılında Lehman Brothers bankasının batmasına kadar geçen süre olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde kredilerin dondurulması ve ev fiyatlarının düşmeye başlamasıyla finansal kriz derinleşmeye başlamıştır (Karshenas, 2009:1). ABD emlak piyasasının doygunluğa ulaşması ev fiyatlarının düşmesine sebep olmuştur. Ev fiyatlarındaki düşme dolayısıyla satılamayan ev stokları birikmiş ve yeni ev yapımları azaltılmıştır. Aynı zamanda faiz oranlarındaki yükselmeler yeni kredi olanaklarını sınırlandırmış, değişken faizli ipotek kredisi kullananların borç yükünün artmasına ve ödeme güçlükleri yaşamalarına neden olmuştur. Faiz oranlarındaki artış ve konut fiyatlarındaki düşüşle beraber krediler geri ödenememeye başlamıştır. Tüm bunlar neticesinde icra yoluyla satışa çıkarılan konut sayısı artmıştır. Bankalar verdikleri kredileri tahsil edemeyince kaynak sıkıntısı içine girmişler ve piyasada oluşan güvensizlik ortamıyla birlikte mali sistemin tıkanmasına yol açmışlardır.

Kriz sürecinin üçüncü dönemi, 2008 yılının üçüncü çeyreğinde banka ve finans kurumlarının iflaslarıyla başlayan ve kurtarma çalışmalarıyla devam eden dönemi kapsamaktadır. ABD ve bazı gelişmiş ülkelerin merkez bankaları piyasalardaki sıkışıklığı gidermek adına eş güdümlü olarak piyasalara yüklü miktarlarda para finanse etmişlerdir. Fakat alınan önlemler ve uygulamalar yeterli gelmemiş ve bazı bankalar batmış, bazı finans kurumları ve şirketler değer kaybetmiştir. Bu süreçte kriz, aşırı riskli varlık ticareti kanalı, ticaret kanalı, kredi kanalı, belirsizlik ve güven eksikliği nedenleriyle diğer ülkelere de sıçrayarak hem finansal hem de reel sektörleri etkisi altına almıştır (Kibritçioğlu, 2011:7).

2.1. Küresel Krizin Dünya Ekonomileri Üzerine Etkisi ve Uygulanan Politikalar

Eğilmez'e göre (2012:170-172) kriz üç aşamada etkisini göstermektedir. Birinci aşama yukarıda bahsettiğimiz, krizin sadece ABD ekonomisinde yaşandığı dönemdir. Bu dönem ABD'nin uyguladığı mali genişleme paketleri ve AB ülkelerinin de yardımıyla dengelenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde ilk olarak kamu kaynakları kullanılarak zor durumda olan banka ve finansal kurumlar kurtarılmaya çalışılmıştır. Gelişmiş ülkelerin hazine ve merkez bankaları tarafından küresel finansal sisteme aktarılan paralar bir ölçüde finansal sistemi rahatlatmıştır.

2 Şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerini alışverişe konu edebilmelerini sağlayan, yani riski devretmeye yarayan ve bu anlamda da başlangıçta sistemde bir sigorta işlevi gören sözleşmelerdir (Eğilmez, 2008:68).

Fakat krizin birinci aşaması bitmeden AB ülkelerine sıçrayan ikinci aşaması başlamıştır. Krizin ikinci aşaması sadece ABD'nin değil AB (Yunanistan, İtalya, İspanya, İrlanda, Portekiz) ülkelerinin de sorunlar yaşadığı dönemdir. AB ülkeleri bu dönemde yeni politikalarla krizi aşmaya çalışmıştır. Neredeyse dünya ekonomilerinin yarısını temsil eden ABD ve AB ülkelerin sıkıntıya girmesi diğer ülkelerinde bundan etkilenebileceği anlamına gelmektedir. Çünkü yeni yükselen piyasalar ticaretlerini ABD ve AB ülkeleriyle yapmaktadır. Eğer kriz bu ülkelere de sıçrarsa krizin üçüncü aşamasına geçilmiş olacaktır ve her aşama bir öncekine göre daha sıkıntılı olacaktır düşünülmemektedir.

Küresel krizin ekonomiler üzerindeki etkilerini aşağıdaki tablolardan görmekteyiz. Tablo 1, 2006-2012 yılları arasındaki dünyadaki toplam enflasyon, büyüme ve ticaret artışlarını göstermektedir. Bu değerlerin 2008 yılında bir önceki yıla göre azaldığını, 2009 yılında ise daha fazla düşerek eksi değerler aldığını görmekteyiz. Bunun nedeni krizin yukarıda bahsetmiş olduğumuz üçüncü aşamasından sonra dünya geneline yayılmış olması ve etkilerinin 2008 den sonra ortaya çıkmasıdır. 2010 yılında dünya ekonomilerinde hızlı bir toparlanma yaşanmış olmasına rağmen, AB ülkelerinin de krize girmesi nedeniyle 2011 ve 2012 senelerinde enflasyonun arttığı, ülkeler arasındaki ticaretin ve büyüme oranının azaldığı görülmektedir.

Tablo 1: Dünyadaki Toplam Enflasyon, Büyüme ve Ticaret Hacmi (%)

Dünya	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Büyüme	5,20	5,30	2,70	-0,38	5,17	3,93	3,22	3,00	3,58
Enflasyon	3,70	4,10	5,98	2,53	3,59	4,91	3,94	3,56	3,49
Ticaret Artışı	9,20	8,00	2,84	-10,60	12,76	6,22	2,81	3,01	4,34

Kaynak: Eğilmez, M., (2013) ve IMF, (2015), World Economic Outlook.

Tablo 2 de ise tablo 1 de bahsetmiş olduğumuz göstergelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki dağılımı verilmiştir. Bu iki tablo karşılaştırıldığında gelişmiş ekonomilerin hem büyüme oranları hem de ticaret artış oranları yönünden, dünya geneline göre küresel krizden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin de krizden etkilenmelerinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Öncelikli olarak gelişmekte olan ülkelerinde bu krizden etkileneceği düşüncesi uluslararası sermayenin, bu ülkelerden hızlı bir çıkış yapmasına neden olmuştur. Aynı zamanda gelişmiş ekonomilerde büyümenin düşmesine bağlı olarak talep gerilemiş ve diğer ülkelerden yapacakları ithalat miktarını azaltmıştır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin ihracatının azalmasına, işsizliğin artmasına, talebin düşmesine yol açarak ekonomilerini olumsuz etkilemiş ve krizi derinleştirmiştir (Göçer, 2012:21).

Göçer (2012) çalışmasında ABD, İngiltere, İtalya, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Türkiye gibi ülkelerin makro değişkenlerini kullanarak krizden etkilenme derecelerini ölçmeye çalışmıştır. Sonuçlarına göre ekonomik krizin ülke ekonomilerini beklenenden daha az ama negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Çalışmada yer alan ülkelerin ekonomik büyümelerinin genelde istikrara sahip olduğu, özel tüketim harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde tetikleyici olduğu, kamu harcamaları ve doğrudan yabancı yatırımların ise ekonomi üzerindeki etkisinin düşünülenden daha az olduğunu vurgulamıştır.

Tablo 2: Gelişmiş ve Gelişme Yolundaki Ülkelerdeki Makro Göstergeler (%)

Gelişmiş Ekonomiler	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Büyüme	3,00	2,80	0,09	-3,44	3,03	1,72	1,42	1,29	2,22
Enflasyon	2,30	2,20	3,41	0,12	1,53	2,71	1,97	1,37	1,51
Ticaret Artışı	7,70	5,50	0,51	-12,15	11,74	4,76	1,10	1,39	3,51
Gelişme Yolundaki Ekonomiler									
Büyüme	8,30	8,80	5,87	3,11	7,51	6,27	5,05	4,68	4,90
Enflasyon	5,50	6,50	9,19	5,35	5,88	7,28	5,99	5,76	5,47
Ticaret Artışı	12,30	14,80	8,47	-8,02	14,42	9,17	5,75	5,58	5,23

Kaynak: Eğilmez, M., (2013) ve IMF, (2015), World Economic Outlook

Küresel kriz hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin büyüme, enflasyon ve ticaret hacmi haricinde mali dengelerinde de bozulmalara yol açmış ve birçok ülkede kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini zor duruma getirmiştir. Gelişmiş ülkelerde kamu borcunun GSYİH'ye oranı 2007-2010 yılları arasında iki kat yükselmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde finansal kurumların devlet tarafından kurtarılmaya çalışılması kamu borçlarındaki bu artışın nedeni olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra, ekonomik faaliyetlerin azalması kamu gelirlerini azaltırken, işsizlik ödemesi gibi sosyal harcamaların artarak kamu harcamalarının artması, vergi indirimlerini içeren mali teşvik paketleri bütçe dengesini bozarak kamu borçlarını arttıran diğer nedenlerdir (Göker, 2014:104).

Kriz dönemlerinde kamu harcamalarının kısılması, vergilerin arttırılması ve likiditenin kısılmasına dayalı olan daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanması önerilmektedir. Buna rağmen kriz döneminde nasıl bir para ve maliye politikası uygulanacağı büyük ölçüde finansal krizin türüne ve uygulanacak politikanın zamanlamasına bağlı olmaktadır. Ayrıca uygulanacak bu iki politikanın birbirleriyle tutarlı ve eşanlı olarak yürütülmesi krizin etkisini azaltacağı belirtilmektedir (Şimşek, 2008:199-200) .

2008 krizi sonrasında iktisatçılar arasında krizin sebepleri araştırılırken makro iktisadi uygulamalar hakkındaki tartışma alanları da genişlemiştir. Şöyle ki Blanchard vd. (2010) kriz öncesinde, sabit ve düşük enflasyon hedefi doğrultusunda, politika faizi aracı, sınırlı uygulanan maliye politikası ve makro ekonomik araç olarak görülmeyen finansal regülasyon gibi uygulamaları kabul gören politikalar olarak tanımlamıştır. Fakat kriz sonrası bu durumun tamamen değiştiğini ve maliye politikalarına daha geniş hareket alanı tanınabileceğini ve daha iyi çalışan mali dengeleyici mekanizmalar oluşturulabileceğini söylemektedir (Aysan & Ulu, 2013:8). Diğer bir değişle bu süreçte önemli olan bozulan mali dengelerin iyileştirilmesidir. Bunun sıkı mı yoksa genişletici mi maliye politikaları ile olacağı, ekonomi üzerindeki etkilerine ve devletin bu süreçteki rolüne bağlı olarak değişmektedir (Göker, 2014:107).

Göker (2014:104) ve Akyol (2014:46-47) 2008 küresel kriz sonrası uygulanan maliye politikalarını üç ayrı dönemde incelemiştir. İlk dönem 2008-2010 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemde kamu harcamaları arttırılmış, vergiler indirilmiş ve genişletici maliye politikaları

ile talep canlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca faiz oranları düşürülerek piyasadaki likidite oranı artırılmıştır. 2010- 2012 yılları arası genişletici politikalardan vazgeçilerek sıkı politikaların uygulanmaya başlandığı ikinci dönemdir. Birinci dönemde uygulanan genişletici politikaların sonrasında bu dönemde kamu borçları ve bütçe açıkları yükselmiştir. Bu dönem borçların azaltılması ve mali dengenin iyileştirilmesi için kemer sıkma diyebileceğimiz sıkı mali politikalar dönemi olmuştur. Üçüncü dönem ise 2012 sonrası günümüze kadar olan kısmı kapsamaktadır. Büyüme oranları düşük seviyelerde iken sıkı maliye politikasının uygulanması kendi kendini besleyen bir işleyişle mali tuzak sürecine sebep olabileceği söylenmektedir. Bu durum, kamu harcamalarını azaltıp vergileri artırarak bütçe açığının GSYİH'ye oranının azaltılmaya çalışılmasına rağmen, bu uygulamanın talebin düşmesine yol açmasıyla GSYİH'nin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalması sonucu, istenilenin tersine bütçe açığı/GSYİH oranının yükselmesiyle sonuçlanacaktır (Göker, 2014:105).

1.2. Küresel Krizden Çıkışta Maliye Politikası

Amerika'da ortaya çıkan küresel kriz finansal alanda başlamış olmasına rağmen zaman içerisinde reel sektöre ve sonrasında tüm ekonomiye yayılmıştır. Geri ödenemeyen konut kredisi borçları nedeniyle batan finans kurumları aynı zamanda piyasalarda tüketici güvenini de derinden sarsmıştır (Önder, 2009:17). 2006 sonunda gelişmiş ülkelerin finansal piyasalarında cereyan eden ve 2008 yılının son çeyreği sonrasında derinleşen finansal kriz nedeniyle küresel ekonomi önemli bir daralma sürecine girmiştir. Küresel kriz sonucu yaşanan likidite ve güven problemi nedeniyle kısa vadeli para hareketleri (portföy yatırımları vb.) ve doğrudan yabancı sermaye akışları da azalmıştır (Engin ve Yeşiltepe, 2009:17). Yaşanan daralma sürecinde hem küresel piyasalarda likidite olmaması, sorunlu aktiflerin varlığı ve sermaye eksikliğine karşı hem de piyasa şartlarının iyileştirilmesi ve piyasalara olan güvenin yeniden tesisi için bir dizi önlemlerin alınması gerekmiştir. Bu çerçevede mevduat garantilerinin artırılması, açığa satışın yasaklanması ya da sınırlandırılması ile bankaların borçlanma ve kredilerini olumlu etkilemesi hedeflenmiştir. Ayrıca bankaların tekrar sermayelendirmesine ve bankacılık sistemlerinin ülkeler arasında yeniden borçlanmalarına yönelik kapsamlı tedbirlere başvurulmuştur. Bu kapsamda bankacılık, finans sektörlerine ve reel sektöre ilişkin tedbir paketlerini ilk açıklayan ve para politikası uygulamalarına geçen ülke ABD olmuştur. Ancak ABD' de de başlayan küresel kriz sonucu tüm ekonomik kesimlerde yaşanan daraltıcı süreç zincirleme bir etki yaratmış, AB üye ülkelerini ve hemen hemen tüm dünya ülkelerini göreceli olarak tesiri altına almıştır. Bu nedenle alınan tedbirlerle ilgili ABD'yi İngiltere izlemiş bankalara sermaye enjeksiyonu yaparak, bankaların likiditeye erişimlerini kolaylaştırmalarına yönelik önlemler açıklamıştır. Ardından Euro Bölgesi ve birçok Avrupa ülkesinde de benzer önlemler açıklanmıştır (Erdönmez, 2009:89).

Bu tedbir paketleri sürecinde merkez bankaları uygulamaya koyacakları politikalarla ilgili olarak ikilemde kalmıştır. Çünkü hem artan enflasyon oranları ve olumsuz enflasyon beklentileri hem de finansal piyasalarda yaşanan olumsuzluklar ekonomi içerisinde reel sektöre doğru yayılmıştır. Bu nedenle merkez bankalarının uygulamaya koyacağı politikalar bir yandan enflasyonu düşürücü etki yaratmalı diğer taraftan finansal piyasalarda güven ortamı oluşturmalıdır. Bu doğrultuda ancak faiz oranlarının düşürülmesi ile finansal piyasalarda kredi şartları iyileştirilebilirken, enflasyonla mücadele içinse faiz oranlarının artırılması gerekmektedir. Yani faiz oranlarının azaltılması finansal piyasalar için olumlu sonuçlar

doğururken enflasyon beklentilerini olumsuz yönde körüklenmesine neden olmaktadır. Aksi halde ise enflasyonla mücadele için faiz oranlarının artırılması finansal piyasalardaki kaosu hızlanmasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca bir başka problem ise enflasyonun büyüme oranları üzerinde yarattığı negatif etkidir. Bu ikilemler nedeni ile merkez bankaları krize müdahalede bazı kararsızlıklar ve gecikmeler yaşamışlardır. Bu mantıkla aşırı müdahale etmiş olmamak için önce ABD’de ardından İngiltere, Kanada, bazı Euro Bölgesi ülkeleri -(Euro 17’ye dahil olan ülkelerde Euro ortak para birimidir ve para politikası tek merkezden yani Avrupa Merkez Bankası tarafından yürütülmektedir. Bu durum ülkeleri birbirine bağımlı kılmaktadır.)-ve diğer bazı ülkelerde faiz oranlarında cüzi bir indirime gidilmiş, fakat bu indirimler ekonomide gereken etkiyi göstermediği için tekrar faiz indirimine gidilmiştir. Ancak yeni indirimler de krizin derinleşmesini ve yayılmasını engelleyememiştir. Çünkü faizlerde sağlanan bu indirimler bile bankaların merkez bankası kaynaklarını kullanmalarında yeterli olamamış ve bu doğrultuda borçlanma olanaklarının genişletilmesi amacıyla bankaların likiditelerinin artırılmasına yönelik bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Çünkü gelinen son durumda faizlerdeki indirimler etkili olamamış, açık piyasa işlemlerinden yararlanarak para politikaları uygulamak çözüm getirememiş, yani para politikalarının aktarım mekanizması etkin olamamıştır (Tokucu, 2010:40-42; Eğilmez, 2014).

Para politikasının aktarım mekanizmasının etkisiz kalmasının altında yatan temel neden ise; nominal faiz oranlarının sıfır seviyesine kadar çekilmesidir. Nominal faiz oranlarında yapılan bu değişiklikler para politikalarının faiz aracılığı ile ekonomide etki yaratma kabiliyetini ortadan kaldırmaktadır. Yaşanan bu durum neticesinde kriz döneminde para politikası uygulamalarının başarılı olamaması tüm dünyada para politikalarının etkinliği üzerinde tekrar düşünülmesini gündeme getirmiştir. Gelinen noktada tüm dünyada krizden çıkabilmenin yolunun ancak maliye politikalarının uygulanması sonucunda olabileceği konusunda hem fikir olunmuştur. (Tokucu, 2010:40-42; Eğilmez, 2014). Yaşanan küresel krizde para politikasının istenilen etkiyi sağlamaması neticesinde maliye politikası durgunlukla mücadelede tüm ekonomiler için elzem hale gelmiştir. Bu kapsamda krizin hissedildiği neredeyse tüm ekonomilerde bir toparlanma sağlayabilmek amacıyla para politikalarının yanında maliye politikaları da devreye sokulmuştur (Öz, 2012:1).

Bankacılık sektörü için alınan tedbirler ve para politikası uygulamalarının arzulanan etkiyi sağlamaması sonucunda, IMF küresel ekonomik konjonktür çerçevesinde krizden çıkış için en etkili çözümün mali genişleme sağlamak olduğunu yayınlamış ve bu doğrultuda G-20 zirvesine (Nisan 2009) dahil olan ülkeler, ekonomik büyümeyi sağlayabilmek için genişletici maliye politikası uygulamaları üzerinde anlaşmışlardır (Bocutoğlu & Ekinci, 2009:67). Genişletici maliye politikası uygulamalarına başta ABD’de olmak üzere Avrupa ve diğer ülkelerde de geçilmiştir. ABD’de yalnızca Amerikan Kongresi tarafından çıkarılan “Amerikan Kurtarma ve Yeniden Yatırım Yasası” yaklaşık olarak 780 milyar \$ değerinde teşvik paketlerini içermektedir. Bu teşvik paketinin büyük bir kısmı kamu harcamaları ve transferlerinden oluşmaktadır. Ayrıca Amerikan hükümeti 2008 yılı ikinci çeyreğinden itibaren 150 milyar dolar kapsamındaki vergi iade uygulamasını başlatmıştır (Sönmez, 2009:93’ten akt. Mutlu & Polat, 2012:58). Bu uygulamalar ABD krizden çıkış stratejisi kapsamında kamu harcamalarını artırıp vergi indirimleri yaparak yurt içi talebi uyarmayı amaçlayan maliye politikalarını devreye sokmuş olduğunu göstermektedir. Aynı dönemlerde artarda İngiltere, Fransa, Almanya’da teşvik paketlerini açıklamışlardır (Karaca, 2014:271-275).

Kriz sürecini zincirleme etkiyle yaşayan Euro bölgesi krizin başlangıcında uygulamaya konulan ve etkisiz olan para politikaları sonrasında krizin nedenini, Maastricht kriterleri çerçevesinde istikrar ve büyüme şartı gereğince belirli amaçları gerçekleştirmek için aşırıya kaçılan bütçe açıklarına bağlanmıştır. Maastricht kriterleri büyüme ve istikrar şartını sağlamaya hedeflenirken kamu kesimi borç ve bütçe açığı oranlarına odaklanmış ancak özel sektörün yüksek borçluluk oranlarına dikkat etmemiştir. İhmal edilen bu yüksek borçlar finansal piyasalarda krizi derinleştirmiştir. İrlanda ve İspanya’da bankacılık sektöründe yaşanan krizde hükümetler bu bankaların borçlarını üstlenmiştir. Bu dönemde borçların gayri safi milli hasılaya oranı da artış göstermiştir. Krizler neticesinde yaşananlar karşısında AB, bankacılık sektöründe bir takım düzenlemeleri ve kontrollü maliye politikalarını içeren bir reform çalışmasına gitmiştir (Stein, 2011:199-202). Bu kapsamda Euro Bölgesi’nde krize karşı alınan genişletici maliye politikası tedbirleri çerçevesinde vergide indirimlere gidilirken kamu harcamalarında artışa gidilmiştir. Kriz nedeniyle yaşanan ekonomik daralma, vergi tabanının küçülmesine neden olurken gerçekleştirilen vergi indirimleri de bazı Euro Bölgesi ülkelerinde kamu gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Diğer yandan istihdam oranındaki düşüşler neticesinde sosyal nitelikli transfer harcamalarında artışlar gerçekleşmiştir. Hatta bazı ülkelerde kamu harcamaları artış hızı GSYİH artış hızından çok daha yüksek artışlar sergilemiştir (Şanlıoğlu & Bilginioğlu, 2010:155).

Uygulanan genişletici politikalar 2009’un son çeyreğinden sonra önceki yıla oranla küresel ekonomide büyümeye yeniden bir ivme kazandırmıştır. Fakat büyümede gözlemlenen bu olumlu gelişmeye rağmen küresel ekonomi içerisinde bulunan tehlikeler önemini korumaya devam etmiştir. Bu süreçte uygulanan genişletici maliye politikalarının zamanlaması da kritik önem taşımaktadır. Çünkü uygulamadaki bu genişletici politikaların erken son verilmesi sürdürülebilir bir büyümeyi zayıflatırken, geç son verilmesi enflasyon ve kamu finansmanı sorunlarının artmasına neden olabilmektedir. Özellikle mali sürdürülebilirliğe ilişkin risklerin fazla olduğu; bütçe açığı ve borç stoku yüksek olan Avrupa ülkelerinde politika uygulamaları önem arz etmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2010:12).

1. Küresel Kriz ve Bu Süreçte Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye’nin ekonomik perspektifinde IMF’in oldukça uzun süreli (1947 ilk üyelik, 1961 ilk stand-by anlaşması, toplam 19 stand-by anlaşması) bir geçmişi bulunmaktadır. Asya Krizi sonrasında Türkiye ekonomisi üzerindeki denetimini daha da derinleştirme ihtiyacı duyan IMF bu çerçevede 1998 yılında Türkiye ile 10 yıl sürecek bir Yakın İzleme Anlaşması imzalamıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu, 2006:12). 2001 yılı krizi ile birlikte Türkiye yakın izleme sürecinde IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş programını uygulamaya başlamıştır (Aydoğuş, 2009:37). Bu program ile Türkiye faiz dışı fazla oluşturmaya hedeflenmiş ve bu hedef doğrultusunda daraltıcı maliye politikalarını uygulamaya koymuştur. Daraltıcı maliye politikaları çerçevesinde kamu harcamalarını azaltarak, kamu gelirlerini arttırmak amaçlanmıştır. 2002-2006 yılları arasında istikrar sağlamaya yönelik olarak uygulamaya konulan maliye politikalarının sonuçları gayet olumlu yansımalar vermiştir. Bütçe büyüklükleri kontrol altına alınmaya başlanmıştır. Özellikle kamu açıkları azaltılarak kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı düşürülmüş ve faiz giderlerinin bütçe içindeki yükünde 2001 yılına göre kayda değer bir azalma sağlanmıştır (Susam, 2009:227).

Ancak 2007 Eylülünden itibaren baş gösteren kriz belirtileri, 2008 yılının son çeyreğinde şiddetini artırarak patlak vermiş ve 2008 Mayısında sona eren 10 yıllık IMF yakın denetiminden henüz çıkan Türkiye yeni bir krizle yüz yüze gelmiştir (Yeldan, 2010:1). ABD’de başlayan küresel mali krizin yayılarak ilerleyen yansımaları (ticaret, sermaye piyasaları, sıcak para akışı, merkez bankasının rezervlerindeki değişimler, mal menkul kıymetler ya da ulusal paranın değerindeki dalgalanmalar, faiz oranlarındaki değişimler) Türk ekonomisini de etkisi altına almıştır (Togan, 2009:7-8; Uzunoglu, 2009:86). 2001 krizi sonrasında alınan mali disiplin politikaları ve tedbirleri sonucunda Türkiye ekonomisinin mali kesiminin küresel mali krize karşı koyma gücü artmıştır. Fakat ekonominin reel kesimi krize karşı aynı gücü gösterememiştir. Türkiye ekonomisi de iç ve dış talepte yaşanan problemlerden etkilenmiş ve üretim, ihracat, işsizlik gibi veriler bu nedenle olumsuz etkilenmiştir. Özellikle güven ortamının bozulmasıyla yaşanan belirsizlikler, artan risk algısı ve kredi olanaklarındaki daralmayla birlikte mali kriz ekonomik faaliyetlerde düşüşe neden olmuştur (Karakurt, 2010:186). Ayrıca üretiminin hemen hemen tamamı ithal girdiye dayanan ve cari işlemler açığı veren Türkiye’de krizle birlikte açıklar derinleşmiş, reel faizler ve Türk lirasının da değeri giderek artmıştır (Uzunoglu, 2009:83-87). Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi kamu otoriteleri krizi en az hasarla atlatabilmek için Türkiye’de de ilk olarak para politikası (likidite destek kredileri, likidite maliyetini düşüren faiz indirimleri gibi) ağırlıklı bir seyir izlemiştir. Ancak uygulanan para politikası tedbirleri yetersiz kalınca mali canlanmayı sağlayabilecek maliye politikası tedbirlerinin alınması elzem olmuştur. Bu durum sonucunda kamu otoritelerinin yaşanan krize karşı devreye koyduğu politikaların neredeyse tamamı maliye politikası araçları olan kamu gelir ve harcama politikalarına dayanmaktadır (Karakurt, 2010:186). Birinci grup önlemler diye geçen ve krize ilk müdahaleyi oluşturan tedbirler likidite sıkıntısı yaşayan ya da iflasa sürüklenen kuruluşların desteklenmesini hedeflemektedir. Ancak 2008’in sonunda finans sektöründen reel sektöre sıçrayan kriz sonucunda özel kesim yatırım ve tüketim harcamalarındaki azalışa bağlı olarak tüm ekonomide bir talep daralması yaşanmıştır. Bu durum karşısında ikinci grup önlemlere ihtiyaç duyulmuştur. İkinci grup önlemlerin alınmasının temelinde ise yaşanan talep daralmasını gidermek amaçlanmaktadır (Çınar vd., 2010:8).

Üretim faktörlerinin kullanımında ve kapasite kullanımında görülen azalışlar ve işsizlik seviyelerinin giderek artması karar vericileri bu tedbir paketlerini uygulamaya itmiştir. Yaşanan krizin etkilerini azaltmak ve çözüm üretebilmek için merkez bankası tarafından yapılan faiz indirimi ve likiditeyi canlandırıcı politikalara ilave hükümet vergi politikalarını da devreye koymuştur. Bu doğrultuda seçilmiş sektörleri içine alan Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) indirimlerine gidilmiştir. Ayrıca bölgeler ve sektörler bazında uygulamaya konulacak Türkiye’yi dört bölgeye ayıran teşvik paketi hazırlanmıştır (Karakurt, 2010:186).

Kamu Harcama Politikaları

Kamu kesiminin ekonomi içerisindeki varlığı özellikle kamusal harcamalar yolu ile gerçekleştirilmektedir. Noe-Klasik anlayış içerisinde kamu kesiminin ekonomik rolü piyasa başarısızlıklarına dayandırılmış ve bu çerçevede tam rekabetin sağlanamaması, dışsallıkların, kamusal malların ve doğal tekellerin varlığına bağlanmıştır. 1929 Büyük Bunalımı ile birlikte ekonomiyi canlandırmak için maliye politikalarının gerekliliğini dile getiren İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, ekonomide özel harcamalar ve yatırımlar yetersiz iken

kamu harcamalarının artırılması gerektiğini savunmuştur. Bu maliye politikası önerisi 1930'lardan beri hükümetler için önemli bir seçenek oluşturmuştur. İradi maliye politikalarının, Keynes'in 1929 Büyük Buhrana çözüm olarak sunduğu tarihten bu yana önemi giderek artmış 1950-1960'larda altın çağını yaşamıştır. Ancak 1970'lerde yeni klasik iktisadın eleştirileri sonucunda popülerliği giderek azalmıştır.

Krizler karşısında etkin bir iktisat politikası aracı olarak tanınan maliye politikası 1960'lardan sonra ilk kez 2008 krizi ile tekrar bu yoğunlukta gündeme gelmiştir. Yıllar sonra tekrar krize karşı iradi maliye politikaları çare görülmektedir. Görülüyor ki ekonomistler ve kamu otoriteleri kriz sürecine Keynesyen genişletici maliye politikası uygulamalarını yeniden çözüm olarak sunmaktadırlar (Bocutoğlu & Ekinci, 2009:68).

Yaşanan gelişmelerin ardından kriz boyunca Türkiye'nin aldığı maliye politikası önlemleri hem piyasalarda oluşan güven bunalımını ve belirsizliği ortadan kaldırmayı amaçlamış, hem de hane halkı tüketim ve özel sektör yatırım harcamalarında yaşanan azalmanın neden olduğu talep daralmasını telafi etmeyi amaçlamıştır. Krizin yoğunlaştığı 2009 yılında reel ekonomideki daralmanın nedeni olarak özel kesim tüketim ve yatırım harcamalarındaki düşüş gösterilmektedir. Özel kesim harcamalarındaki gerilemeyi durdurabilmek ve milli gelirdeki azalışı engelleyebilmek için kamu harcamalarında artışa gidilmiştir (Karaca, 2014:272-273).

Bu çerçevede IMF, kamu harcamalarının temel ekonomik sebebini, dışsallıkları ve piyasa başarısızlıklarını gidermek, kamu mallarını üretmek ve yeniden dağılım yoluyla sosyal güvenliği sağlamak olarak ifade etmektedir (IMF'den akt. Uzay, 2002:152). Modern maliye anlayışı ile birlikte geleneksel devlet anlayışına ek olarak; kamu kesimine tahsis, bölüşüm ve istikrar sağlama fonksiyonları da yüklenmiştir.

2008 yılında kriz nedeniyle mevcut talebi korumak, işsiz kalanların gelir durumunun kötüleşmesini önlemek amacıyla kamu kesimi tarafından geçici yeni iş alanları yaratılmaya çalışılmış ve özel sektörü desteklemek amacıyla bazı sigortalı ödemeleri yapılmıştır. Bu amaçla kısa çalışma ödeneği için yapılan başvurularla sınırlı olmak üzere, kısa çalışma ödeneğinin yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmış, ödeme miktarı da %50 artırılmıştır (5838 sayılı Kanun, Md.1 ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu G. Md.8). Özel sektörde istihdam edilen sigortalılar için ödenen ölüm, yaşlılık ve malullük sigortaları primlerinden işveren hissesine isabet eden tutarın % 5'lik kısmının Hazinece karşılanmasına karar verilmiştir (5763 sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun Md.81). Ayrıca mali zorluk yaşayan mükelleflere 1 Eylül 2008 öncesi vergi borçlarına yıllık %3 faiz ve ilk taksit Aralık/2008 ayından başlayarak eşit taksitler halinde olmak üzere 18 ay vade ile taksitlendirme olanağı sağlanmıştır (MB Tahsilat Genel Tebliği, 2008).

Kriz döneminde oluşan belirsizlik ortamı ve likidite sıkıntısı nedeni ile özel sektör yatırım harcamalarında önemli ölçüde azalmalar yaşanmıştır. Kriz sürecinde kamu kesimi, daralan özel yatırım harcamalarını tekrar canlandırmaya, ihracatı ve istihdamı artırmaya yönelik politikaların uygulanmasına ve bu yöndeki kamu harcamalarının artırılmasına ağırlık vermiştir. Ancak kamunun artan harcamaları sonucunda özel kesimi dışlama etkisi altında bırakmayacak yatırım harcamalarının tercih edilmesi sağlanmıştır. Bu amaçla özel sektörü motive edici fiziki

ve sosyal altyapı yatırımlarının yenilenmesine ve genişletilmesine yönelik kamu yatırımlarına öncelik verilmiştir. Böylece krizden çıkış sürecini rahatlatmak ve sürdürülebilir büyümeyi tekrar sağlamak istenilmiştir.

Ayrıca 15.07.2009 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2009/15197 sayılı “Kredi Garanti Kurumlarına Sağlanacak Hazine Desteğine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı” ve 16.07.2009 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2009/15199 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı” ile “Aktif İşgücü Programlarının Güçlendirilmesini” içeren yeni bir önlem paketi yürürlüğe konulmuştur (Karakurt, 2010:190).

2008 krizi kamu harcama politikalarının daha sınırlı olduğu yoğun olarak vergi indirimleri üzerinde durulan bir süreç olmuştur. Türkiye’de bu dönemde uygulanan vergi politikalarına detaylı olarak kamu gelir politikaları kısmında yer verilmektedir.

Kamu Gelir Politikaları

Keynes’in modern konjunktur teorisine göre, “Paralel vergi politikası” yaşanan konjunktur dalgalanmalarının hafiflemesine değil, tam tersi güçlenmesine neden olmaktadır. Çünkü konjunktürün genişleme devresinde vergi yükünün azaltılması ya da kamu harcamalarının artırılması, toplam talebi canlandırıcı etki yaratarak ekonomideki enflasyonist trendin güçlenmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde, ekonominin depresyon devrelerinde bütçe denkliliği politikasının da mahsurları bulunmaktadır. Çünkü konjunktürün çöküntü devrelerinde vergi yükünün artırılması, özel tüketim ve yatırım faaliyetini azaltarak ekonomideki deflasyonist durumun kuvvetlenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle klasik iktisat görüşünün aksine modern maliye teorisi; kriz dönemlerinde arz ve talep üzerinde oluşan daralmalara karşı vergi indirimleri ya da vergi yükünün azaltılması yoluyla ekonomide genişletici etki yaratmayı hedeflemektedir (Turhan, 2002:59-60). Krizin önlenmesi ve piyasaların canlanması için alınacak önlemler konusunda en çok üzerinde durulan konulardan birisi vergiler olmuştur. Bu kapsamda talebi yeniden canlandırmak ve ekonomide üretimin azaldığı bazı sektörleri teşvik etmek amacıyla “Vergi indirimleri politikası” uygulamaya konulmuştur (Yılmaz, 2013:219).

Türkiye’de gerçek kişilerden alınan gelir vergisi oranları %15-%35 olarak uygulanmıştır. Kriz sürecinde bireylerin geçimine katkı sağlamak ve taleplerinde bir canlanma yaratmak amacıyla 1 Ocak 2008 tarihinde asgari geçim indirimi uygulamasına geçilmiştir. Asgari geçim indirimiyle; gerçek kişilerin elde ettikleri ücretler üzerinden hesaplanan gelir vergisinden, kişinin öznel unsurları (medeni hali, çocuk sayısı, eşinin çalışma durumu gibi) göz önünde bulundurularak, belirli bir tutar indirilerek kişinin daha az vergi vermesi ve böylece cebine daha fazla ücret geçmesini sağlamak amaçlanmıştır. (193 sayılı GVK, Md.32- (Mülga:4/12/1985-3239/138 md.; Yeniden düzenleme:28/3/2007-5615/2 md.))

Likidite sıkıntısının yoğun olarak yaşandığı 2008 krizi ile birlikte sermayeyi yurtiçinde tutabilmek ya da yeni uluslararası sermaye girişi sağlayabilmek amacıyla kurum kazancı üzerinden alınan %20’lik kurumlar vergisi üzerine ek madde getirilerek indirimli kurumlar vergisi uygulamasına gidilmiştir (5520 sayılı KVK, Md. 32/A- (Ek: 18/2/2009-5838/9 md.)). Böylece Türkiye’de yatırımın teşviki amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2009 yılında yatırım ortamını iyileştirmek amacıyla Türkiye’de yeni teşvik sistemi oluşturulmuştur. Yeni teşvik sistemi sektörel, bölgesel ve büyük proje bazlı teşvik araçlarının kullanıldığı bir yapıya sahip olmuştur.

18.02.2009 tarih ve 5838 sayılı “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”da yeni teşvik sistemin hukuki altyapısı düzenlenmiştir. 5838 sayılı Kanun’un 9. maddesi ile kişi başına düşen milli gelir ve sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini dikkate almak suretiyle şehirleri gruplandırmaya, bu gruplar yardımıyla teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım ve istihdam büyüklüklerini belirlemeye, her bir şehir grubu için yatırıma katkı oranını³ % 25’i, yatırım tutarı 50 milyon Türk Lirasını aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 45’i geçmemek üzere belirlemeye, kurumlar vergisi oranını % 90’a kadar indirimli uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. 5838 sayılı Kanun’un Bakanlar Kurulu’na verdiği yetki kapsamında, 16.07.2009 tarih ve 2009/15199 sayılı “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı” uygulamaya konulmuştur. Bu Karar uyarınca Türkiye’deki şehirler 4 bölgeye ayrılmış ve her bölgede teşvik kapsamına giren sektörler gösterilmiştir. Buna göre 31.12.2010 tarihine kadar başlayan yatırımlara tanınan vergisel teşvikler, bu tarihten sonra başlayan yatırımlara oranla yüksek tutulmuştur (Karakurt, 2010:157-158).

Ayrıca küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) ve ihracatçı firmalara kredi ve garanti destekleri sağlanmıştır. KOBİ’lerin bu kriz sürecini daha kolay atlatabilmesi için belirli bir süreyle bazı vergisel teşvikler yürürlüğe konulmuştur. Bu amaçla belirtilen kapsama giren KOBİ’ler için devir hükümlerinde kolaylık sağlanmış ve vergisiz birleşme olanağı getirilmiştir. Yanı sıra bu maddeden yararlanan kurumlar için, %75’e kadar kurumlar vergisi oranını indirimli uygulamaya Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır (5904 sayılı GVK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Md.7 ve 5520 sayılı KVK, G.Md.5 – (Ek:16/6/2009-5904/7 md.)).

Varlık Barışı uygulaması Kasım 2008’de hayata geçirilmiştir. Varlık Barışı ile vergi indirimleri ve muafiyetleri uygulayarak yurtdışındaki varlıkların yurtiçine getirilmesi amaçlanmıştır. Varlık Barışı Kanunu ile gerçek ve tüzel kişilere ait yurt dışındaki menkul kıymetlerin (para, altın, döviz, tahvil, hisse senedi vd.) ülkemize getirilmesi amaçlanırken, gayrimenkullerin ise ekonomik bir değer olarak kayda alınması amaçlanmıştır. Yurt içinde bulunan ancak işletmelerin öz kaynakları içinde bulunmayan bu türden varlıkların sermaye olarak konulmak suretiyle işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi de Kanunun amaçları arasındadır. (5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun ve GİB Beyanname Rehberi)

Bunlara ek olarak, mal ve hizmetlere konulan KDV ve ÖTV üzerinde de indirimlere gidilmiştir. KDV ve ÖTV’de yapılan indirimin kısa vadede mal ve hizmetlerin fiyatında düşüş algısı yaratması ile tüketim kararlarını pozitif yönde etkilemek amaçlanmıştır. Uzun vadede ise KDV ve ÖTV indirimi yapılan malın üretimine yönelik talebi artırarak, üretim kararını pozitif yönde etkilemek amaçlanmaktadır. Böylece indirim uygulanan mal ve hizmet piyasasında hem üretim hacminde hem de istihdam oranında artış sağlamak amaçlanmıştır (Yılmaz, 2013:219).

Bu amaçla yapılan KDV ve ÖTV indirimleri; (ilgili hüküm, karar ve kanunlar)

İç talebi canlandırmak rekabet gücünü artırmak amacıyla belirli süreler için temel gıda maddeleri ve diğer mal ve hizmetler olarak ele alınan gıda, turizm, tekstil sektörlerinde ve

3 Düzenleme ile vergi mevzuatında yer almayan “Yatırıma katkı oranı veya tutarı” kavramı hayata geçirilmiştir. Söz konusu yasa metninde geçen yatırım katkı tutarı, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilenden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların devletçe karşılanacak tutarına işaret etmektedir.

sosyal hizmetler alanındaki özel sektör faaliyetlerinde uygulanan KDV oranları 1 Ocak 2008 itibariyle % 18'den % 8'e indirilmiştir (2007/12143 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile).

Özürlülere ait araç ve gereçlerde KDV oranı %1'iken istisna kapsamına alınmıştır. Enerji santralleri, baraj gibi işletme haklarının devrinde KDV oranı %1'iken uygulamasına son verilmiştir. Sanat faaliyetlerine ve müzelere giriş ücretlerine uygulanan %18 KDV oranı %8'e indirilmiştir. (2007/13033 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına Göre İndirimli KDV Oranına Tabi Teslim ve Hizmetler).

15 Mart 2009'dan itibaren üç ay süreyle inşaat sektöründe yeni konutların satışı üzerinden alınan %18'lik KDV oranı % 8'e indirilmiştir. Ayrıca otomotiv sektöründe, beyaz eşya ve elektronik eşya üzerine uygulanan ÖTV'ye de farklı oranlarda üç ay süreyle indirimler getirilmiştir (2009/14802 sayılı Bakanlar Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi İle Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine İlişkin Ekli Karar).

Mobilya imalatı, bilgisayar, bilişim, büro makinaları ve KOBİ'lerin kullandığı bazı iş makinaları için 31 Mart-30 Haziran 2009 tarihleri arasındaki ilk üç ayda KDV oranı %18'den %8'e indirilmiştir. 30 Eylül 2009'a kadar olan üç aylık dönemde ise mobilya ve bilgisayarda KDV %8, beyaz eşyada ÖTV %2 olarak belirlenmiştir. (2009/15081 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar).

Bazı önem arz eden ürünlerde ve sektörlerde KDV ve ÖTV oranları kısa süreli olarak azaltılarak şirketlerin ellerinde biriken stoklarını eritmesini sağlamak amaçlanmıştır (Çınar vd., 2010:10).

Ayrıca Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından "Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010" hazırlanarak kayıt dışılığın önlenerek kamu gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir (2009/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi).

Kamu Borçlanma Politikaları

Kriz sürecinde küresel piyasalarda yaşanan faiz indirimi iç borçların reel faizinde önemli bir azalışa neden olmuştur. Bu durum birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de iç borç stokuna kıyasla dış borç stokunun daha hızlı bir artış göstermesine yol açmıştır. Özel kesim dış borç miktarında önemli ölçüde artış yaşanmıştır. Ancak bu borçların uzun vadeli olması riskleri azaltıcı bir etki yaratmaktadır (Şimşek & Altay, 2009:20-21). Aşağıda tablo 3'te Türkiye'ye ait brüt borç stoku rasyoları verilmektedir.

Tablo 3: Türkiye Brüt Borç Stoku Gelişimi (2002-2015Ç1)

Göstergeler/ Yıllar	Kısa Vadeli Toplam Dış Borç/ Toplam Dış Borç	Uzun Vadeli Toplam Dış Borç/ Toplam Dış Borç	Kamu Kesimi/ Toplam Dış Borç	Özel Kesim/ Toplam Dış Borç	Brüt Dış Borç Stoku/ GSYH (%)
2002	12,7	87,3	66,8	33,2	56,2
2003	16,0	84,0	66,1	33,9	47,3
2004	20,0	80,0	60,2	39,8	41,3
2005	22,8	77,2	50,3	49,7	35,5
2006	20,6	79,4	41,9	58,1	39,5
2007	17,3	82,7	35,7	64,3	38,5
2008	18,7	81,3	32,9	67,1	37,9
2009	18,2	81,8	36,0	64,0	43,6
2010	26,5	73,5	34,5	65,5	39,9
2011	26,9	73,1	34,1	65,9	39,2
2012	29,6	70,4	32,8	67,2	43,1
2013	33,2	66,8	31,1	68,9	47,4
2014	33,1	66,9	29,9	70,1	50,3
2015 Ç1	32,9	67,1	29,4	70,6	49,4

Kaynak: TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı İstatistikleri.

Tablo 3’de de görüldüğü üzere özel kesim dış borçlarının toplam dış borçlar içerisindeki payı 2002 yılında %33’ler seviyesinde iken 2008 yılında yaşanan krizin etkisiyle birlikte yaklaşık iki katına çıkarak %67,1 oranında gerçekleşmiştir. Uzun vadeli dış borçların toplam dış borçlar içerisindeki payı 2005 yılında %77,2’den 2007 yılına kadar artan bir seyir izlemiş ve %82,7 olarak gerçekleşmiştir. İzleyen yıllarda ise ortalama %73,5 seviyelerinde seyretmiştir. Özel kesim dış borçlarının toplam dış borçlar içerisindeki payı ise 2002 yılında %33,2 iken 2008 yılında %67,1 ile yaklaşık iki katına ulaşmıştır. Kamu kesimi dış borçlarının toplamı ise 2001 yılı krizi ile birlikte IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş programının da etkisiyle 2002 yılından günümüze kadar geçen süreçte azalan bir seyir izlemektedir.

2. Uygulanan Maliye Politikalarının Kriz Sonrası Kamu Bütçe Büyüklüklerine Yansıması

Kamu maliyesinin performans değerlendirmesinde iki önemli büyüklüğe dikkat edilmektedir. Bu iki önem arz eden büyüklük sırasıyla; bütçe açıklarının GSYİH’ye oranı ve faiz dışı fazlanın gelişimidir (Susam & Bakkal, 2008: 84). Bu çerçevede kriz öncesi ve kriz sonrası günümüze kadar uygulanan maliye politikalarının etkileri üzerinde bütçe büyüklüklerine bakarak bir değerlendirmeye gidilebilir. Bilindiği üzere uygulamaya konulan politikaların bir etkileme süresi mevcuttur, uygulanan politika zaman içerisinde etkisini göstermektedir. Krizin yoğun olarak yaşandığı 2008 yılından itibaren uygulamaya konulan maliye politikalarının etkileri, süregelen 5-6 yıl içerisinde bütçe büyüklükleri üzerine yansımıştır. Bu nedenle

çalışmada bütçe büyüklüklerinde yaşanan değişikliklere bakılarak genel bir değerlendirmeye gidilmektedir. Bu süreçte bütçe büyüklükleri kriz öncesi ve sonrası olarak ele alınmakta böylece kriz öncesi uygulanan politikaların ve kriz sonrasında uygulanan politikaların etkilerini daha açık şekilde gözlemek mümkün olmaktadır.

2008 kriz dönemini iyi bir şekilde irdeleyebilmek için Türkiye’de kriz öncesi ekonomik seyri bilmek gerekmektedir. 2008 krizi öncesi, Kasım 2000 ve Şubat 2001’de büyük mali krizler yaşanmıştır. Yaşanan kriz kamu sektöründen başlayarak mali ve reel sektöre doğru yayılmış ve krizin yayılarak artan etkilerinin giderilmesi, yeniden istikrarın tesis edilebilmesi amacıyla Mayıs 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ilan edilmiştir. Söz konusu programda 1990 yılından itibaren Türkiye’nin borç-faiz sarmalına, kamu kesimi toplam borç stokunun GSMH’ye oranına ve yüksek reel faiz oranlarının kamu kesiminin borçlanma gereğini giderek artırdığına işaret edilmiştir (Şamiloğlu, 2001: 86). Bu kapsamda etkin, esnek ve şeffaf bir bütçe için yasal altyapıyı oluşturmak, enflasyon hedefleri ile uyumlu gelirler politikası sürdürmek ve kamu borcunu azaltmak/kamu finansman dengesini güçlendirmek hedeflenmiştir. Belirtilen amaçlara yönelik olarak makroekonomik istikrarı ve mali sürdürülebilirliği sağlayabilmek için Türkiye’de 2001 sonrası dönemde daraltıcı maliye politikaları uygulamaya konularak faiz dışı fazla oluşturulmaya çalışılmıştır. 2001 yılından sonra uygulanan programlarda faiz dışı fazla oluşturmak, hem kamu borçlarını sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından hem de taviz vermeden mali disiplinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca faiz dışı fazla hedefine ulaşmada sıkı maliye politikası kilit bir rol almaktadır. (Karakurt & Akdemir, :246-247).

Tablo 4: Küresel Kriz Öncesi Bütçe Büyüklüklerinin Görünümü

Yıllar/ Göstergeler	Kamu giderleri/ GSYH	Faiz Hariç Kamu giderleri/ GSYH	Faiz Giderleri/ GSYH	Merkezi Yönetim Toplam Kamu Gelirleri/ GSYH	Vergi Gelirleri/ GSYH	Vergi Dışı Gelirler/ GSYH	Bütçe Dengesi	Faiz Dışı Denge	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/ GSYH	Kamu Net Borç Stoku/ GSYH
2000	30,8	18,6	12,3	22,9	17,7	5,2	-7,9	4,4	8,88	57,5
2001	36,2	19,1	17,1	24,3	18,2	6,2	-11,9	5,2	12,06	89,5
2002	34,1	19,4	14,8	22,7	17,2	5,4	-11,5	3,3	9,98	61,4
2003	31,1	18,2	12,9	22,2	18,1	4,1	-8,8	4,0	7,32	55,2
2004	27,2	17,1	10,1	22,0	18,0	4,0	-5,2	4,9	3,63	49,0
2005	24,6	17,6	7,0	23,5	18,4	5,1	-1,1	6,0	-0,07	41,7
2006	23,5	17,4	6,1	22,9	18,1	4,7	-0,6	5,4	-1,83	34,0
2007	24,2	18,4	5,8	22,6	18,1	4,5	-1,6	4,2	0,08	29,5

Kaynak: BUMKO, İlgili Yılların Bütçe Gereçekleri ve Orta Vadeli Planları ve Kalkınma Bakanlığı, İlgili Yılların Yıllık Programları, MB, 2015 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması.

Maliye politikasının en önemli göstergelerinden biri olan faiz dışı fazla oranı 2000 yılı itibari ile %6,5 olarak hedeflenmiş ve bu yönde kamu harcamalarını azaltıcı, kamu

gelirlerini artırıcı bir politika yoluna gidilmiştir. Yukarıdaki tablo 4’de görüldüğü gibi 2000 yılı ve sonrasında uygulanan sıkı mali disiplin politikaları ile uyumlu olarak kamu giderlerinin GSMH’ye oranında önemli bir azalış gözlenmektedir. 2000’de GSMH’nin %12,3’ü olan faiz giderleri 2007 yılına gelindiğinde GSMH’nin %5,8’i seviyelerine kadar gerilemiştir. Faiz ödemelerinde yaklaşık yarı yarıya bir azalma yaşanmıştır. Faiz dışı denge önemli ölçüde artırılmaya çalışılmış ve 2005 yılında %6 olarak gerçekleşmiştir. Kamu gelirlerinde ise istenilen değişim tam olarak sağlanamamıştır. Vergi dışı gelirler ise uygulanan özelleştirme çalışmaları sonucunda azalışa geçmiştir. 2000-2007 yılları arasında kamu kesimi borçlanma gereği ve kamu net borç stoku da birbirine paralel bir seyir izlemiş ve düşüş meylini korumuştur. Gider cephesinde yaşanan olumlu gelişmeler bütçe dengesine de zaman içerisinde yansımıştır.

2008 krizi öncesi dönemde mali disiplinin gerçekleştirilebilmesi açısından bütçe büyüklüklerinin olumlu bir tablo sergilediği görülmektedir. 2000 ve 2001 krizi sonrasında uygulanan politikalarla uyumlu bir tablo izleyen bütçe büyüklüklerinin, yaşanan 2008 krizi ile birlikte bir değişime uğraması beklenen bir öngörü idi. Bu çerçevede kriz sonrası maliye politikaları çerçevesinde bütçe büyüklüklerindeki değişimi gösteren tablo 5’te verilmektedir.

Tablo 5: Küresel Kriz Sonrası Bütçe Büyüklüklerinin Görünümü

Yıllar/ Göstergeler	Kamu Giderleri/ GSYH	Faiz Hariç Kamu Giderleri/ GSYH	Faiz Giderleri/ GSYH	Merkezi Yönetim Toplam Kamu Gelirleri/ GSYH	Vergi Gelirleri/ GSYH	Vergi Dışı Gelirler/ GSYH	Bütçe Dengesi	Faiz Dışı Denge	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/ GSYH	Kamu Net Borç Stoku/ GSYH
2008	23,9	18,6	5,3	22,1	17,7	4,4	-1,8	3,5	1,62	28,2
2009	28,2	22,6	5,6	22,6	18,1	4,5	-5,5	0,0	5,05	32,5
2010	26,8	22,4	4,4	23,1	19,2	4,0	-3,6	0,7	2,36	28,9
2011	24,2	21,0	3,3	22,9	19,6	3,3	-1,4	1,9	0,14	22,3
2012	25,6	22,1	3,4	23,5	19,7	3,8	-2,1	1,3	0,98	17,0
2013	25,7	22,3	3,4	23,6	20,2	3,3	-2,2	1,2	0,46	12,7
2014	22,4	22,9	3,0	23,5	20,3	3,2	-1,4	1,5	0,98	11,3

Kaynak: BUMKO, İlgili Yılların Bütçe Gereçekçeleri, Orta Vadeli Planları, Kalkınma Bakanlığı İlgili Yılların Yıllık Programları ve MB 2015 Yılı Bütçe Sunuş Konuşması.

Maastricht Kriterlerinin kamu mali dengesi açısından gerekli gördüğü kurallar Türk kamu mali dengesi için de hedeflenmiştir. Bu çerçevede Maastricht Kriterlerine göre, bütçe açığının GSYH’ye oranının %3’ü geçmemesi gerekmektedir. Bu bağlamda ülkemizde bütçe açıklarının GSYH’ye oranları 2006 yılından itibaren, 2009 ve 2010 yılı hariç olmak üzere, %3’ün altında seyretmiştir. Bütçe dengesinin GSYH’ye oranları 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla %-1,6 ve %-1,8 olarak gerçekleşmiş, 2009 yılına gelindiğinde küresel ekonomik krizde etkisiyle bütçe açığının GSYH’ye oranı %5,5 olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığı 2010 ve 2011 yıllarında azalarak sırasıyla %3,6 ve %1,4 olmuştur. 2014 yılında ise bütçe GSYH’nin %1,4’ü kadar açık

vermiştir. Genel olarak bütçe dengesi yönünden bakıldığında Türkiye’de mali açık kriteri 2008 yılı krizinin de etkisiyle 2009 ve 2010 yıllarında sağlanamamış bulunmaktadır.

2000-2008 yılları kamu mali dengesindeki olumlu gelişmeler 2008 krizi ile birlikte sektöre uğramıştır. Faiz dışı fazlanın gelişimine baktığımızda, faiz dışı fazlanın GSYİH’ ye oranı 2007 ve 2008 yıllarında gerileyerek sırasıyla %4,2 ve %3,5 olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ise küresel kriz dolayısıyla faiz dışı fazla verilememiştir. Yaşanan küresel krizin etkisiyle, 2007 yılı sonrasında faiz dışı fazla hedefi tam olarak tutturulamamıştır. Ancak 2008 yılı başında, daha önce %6,5 olarak belirlenen faiz dışı fazla oranı %3,5 oranına düşürülmüştür. Bu politika ile küresel durgunluğun etkilerinin reel sektöre yansımalarının olabildiğince azaltılması hedeflenmiştir. Sıkı maliye politikalarının bir miktar gevşetilmesi ile özellikle daralan sektörlerde artan işsizliğin azaltılması, genişletici vergi teşvikleri ile yatırım harcamalarının teşvik edilmesi amaçlanmıştır (Şimşek & Altay, 2009:19-20). Faiz dışı fazla 2010 ve 2011 yıllarında artışa geçmiş, 2014 yılında ise gerileyerek %1,5 oranında gerçekleşmiştir.

Yine Maastricht Kriterleri çerçevesinde kamu net borç stoku GSYİH’nin %60’ını geçmemesi gerekmektedir. 2000 yılından 2008 yılına kadar çok ciddi azalış gösteren kamu net borç stoku, 2008 yılı krizi nedeniyle uygulanan politikalara paralel olarak 2009 yılında %32,5’a yükselmiş ancak ilerleyen yıllarda azalarak 2014 yılında %11,3’e gerilemiştir.

Görülüyor ki 2008 krizi ile birlikte uygulamaya konulan maliye politikaları 2010 yılından itibaren etkisini göstermekte ve son beş yılda kamu kesimi mali dengesinin yeniden disipline girmesi konusunda başarı sağlanmaktadır. 2015 yılı bütçe sunuş konuşmasında da bütçe dengesine yansıyan kamu mali disiplinin korunması yönünde kararlılığın sürdürüleceğine işaret edilmektedir. Ayrıca büyümeyi, yatırımları ve istihdamı destekleyen politikalar izleneceğinin sinyalleri verilmektedir. 2015 bütçesinde merkezi yönetim bütçe gelirlerinin %6,6 oranında artışı, vergi gelirlerinin GSYİH’ye oranının ise %10,8 artışı öngörülmektedir. Bütçe giderlerinin ise sıkı maliye politikası uygulaması ile aşırı artışını sınırlayarak, bütçe açığının GSYİH’ye oranının %1,1’e düşürülmesi, faiz dışı fazlanın GSYİH’ye oranının %1,7’ye çıkarılması hedeflenmektedir.

3. Sonuç Yerine

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte dünya ekonomileri arasında mali ve ticari hareketlilik hız kazanmıştır. Birçok yatırımcı farklı ülkelerde rahatça yatırım yapabilir ve parasını değerlendirebilir hale gelmiştir. Bu gelişme paranın da küreselleşmesini sağlamış fakat beraberinde riskleri de çoğaltmıştır. Bu yolla, ülkelerin iç piyasalarında yaşadıkları krizler diğer ülkelere de sıçrayarak krizlerin küreselleşmesine neden olmuştur.

ABD’nin mortgage piyasasında ortaya çıkan 2008 küresel krizi en genel tanımıyla aşırı değerlendirilmiş ev fiyatlarının gerçek değerine dönme çabası olarak değerlendirilebilir. Kriz geniş anlamda incelendiğinde ise finansal yeniliklerin yanlış yönetilmesi, varlık fiyatlarında oluşan şişkinlikler, finansal kurumların bilançolarındaki bozulmalar ve türev ürünler piyasasının karmaşık yapısı gibi nedenlere dayanmaktadır.

Küresel kriz hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyüme, enflasyon, ticaret hacmi ve kamu maliyesinde bozulmalara neden olmuştur. Bu aşamada krizin etkilerini

ortadan kaldırmak için uygulanacak politikaların doğru seçilmesi ve uygulamasının doğru yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda 2008 krizinde öncelikli olarak para politikası ile müdahaleler yapılmış fakat sonrasında önemli olanın mali dengeler olduğu düşünülerek kalıcı maliye politikaları ile krize müdahale edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de de kamu harcama politikalarının yanında özellikle vergi politikalarından yararlanılarak krizin etkilerinin azaltılması amaçlanmıştır.

Bu çerçevede krizin etkilerini giderebilmek amacıyla Türkiye’de uygulanan maliye politikalarının değerlendirilmesini yapabilmek için öncelikle bütçe açıklarının GSYİH oranına ve faiz dışı fazla oranına bakmak gerekmektedir. Çünkü kamu mali dengesini değerlendirmede kullanılan en önemli performans göstergeleri bu iki orandır.

Bu oranlardan ilki dikkate alındığında genel olarak bütçe dengesi yönünden Türkiye’de mali açık kriteri 2008 yılı krizinin de etkisiyle 2009 ve 2010 yıllarında sağlanamamış bulunmaktadır. Ancak uygulamaya konulan maliye politikalarının etkisini göstermesi ile 2010 yılından itibaren bütçe açığı azalışa geçmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise bütçe açığı GSYİH’nin %1,4’ü olarak gerçekleşmiştir. Rakamlar gösteriyor ki, Türkiye’de uygulanan maliye politikaları etkinlik sağlayarak son dört yılda bütçe açığının %3’ün altında seyretmesi sağlanmıştır. Yani böylece mali açık kriteri yönünden de Maastricht Kriterlerine de uygun bir seyir izlenmiştir.

Faiz dışı fazla oranlarına baktığımızda, hedeflere yaklaşmadığı gibi krizin en ağır etkilerinin yaşandığı 2009 yılında hiç faiz dışı fazla verilemediği görülmüştür. 2009 yılından 2014 yılına kadar bir miktar faiz dışı fazla sağlanabilmesine karşın bu oranlar oldukça düşük bir seyir izlemektedir. Bu durum borçların çevrilebilirliğini tehdit edici bir unsur oluşturmaktadır. Özellikle kamu kesiminin normal gelir yaratma ve harcama kapasitesini arttırıcı etkiye sahip olan faiz dışı fazlanın ilerleyen yıllarda yeniden arttırılması gerekmektedir. Ayrıca ülkenin kredibilitesinin yükselebilmesi ve güvenilir hale gelmesi de yine faiz dışı fazlanın artışı ile sağlanmaktadır.

Çalışmada sunulan tüm mali tablolar incelendiğinde, kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan istikrar paketlerinin, kamu kesimi mali dengesini ve genel ekonomik dengeyi yeniden oluşturmasının bir anda mümkün olmadığı görülmektedir. Uygulanan maliye politikaları 2010 yılı ve sonrasındaki son beş yılda yavaş yavaş birçok kalemden etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak bu iyileşmeler tüm ekonomik ve mali performansın başarı ile tamamlandığı anlamına gelmemektedir.

2015 yılı itibari ile ileriye dönük olarak uygulanacak olan politikaların ekonomik büyüme hedefi doğrultusunda tekrar gözden geçirilerek, talebin desteklenmesi yanında arz ve istihdam artışının da desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu doğrultuda mali sürdürülebilirliğin sağlanması ve kamu mali disiplini sağlamaya yönelik kararlılığın da sürdürülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akgül Yılmaz, G. (2013). Türkiye’de 2008-2009 krizinde uygulanan genişletici vergi politikasının üretim üzerindeki etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 34(1), 213-228.
- Akyol, S. (2014). Finansal kriz ve maliye politikası: avrupa birliğine üye balkan ülkeleri üzerine bir değerlendirme. *Finans Politik-Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 51(597), 45-60.
- Aydoğuş, O. (2009). 2008-09(?) Küresel krizi’nden geçerken türkiye ekonomisi üzerine bazı gözlem ve değerlendirmeler. *TİSK Akademi*, 2(4), 26-50.
- Aysan, A. F., & Ulu M. F. (2013). Küresel kriz, iktisat tarihi ve makro iktisat metodolojisi açısından bir kazanç olabilir mi? *İktisat ve Toplum Dergisi*, 30, 5-10.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler 2006 Yılı Raporu (2006). IMF gözetiminde on uzun yıl, 1998-2008: farklı hükümetler. Tek siyaset. http://www.emo.org.tr/ekler/22ed7eafe03b631_ek.pdf?tipi=36&turu=X&sube=0
- Bajara, P., & Chu C. S. & Park M. (2008). An emprical model of subprime mortgage default from 2000 yo 2007. *NBER Working Paper 14625 December*. <http://www.nber.org>
- Blanchard O., & Dell Ariccia, M.P.(2010). Rethinking macro economic policy. *IMF Staff Position Note*.
- Bocutoğlu, E., & Ekinci A. (2009). Genel teori, küresel krizler ve yeniden maliye politikası. *Maliye Dergisi*, (156), 66-82.
- BUMKO. (2014) *İlgili yılların bütçe gerekçeleri ve orta vadeli planları*. Erişim Tarihi: 12.12.2014, <http://www.bumko.gov.tr/TR,54/butce-gerekcesi.html>
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2014) *İlgili yılların bütçe gerekçeleri ve orta vadeli planları*. Erişim tarihi: 12.12.2014. <http://www.bumko.gov.tr/TR,54/butce-gerekcesi.html>
- Çınar B., Erdoğan Ö., & Gürgür, T. (2010). Tandoğan polat, ekonomi notları: küresel kriz ve politika uygulamaları. *TCMB*, 2010-12.
- Economics Online. (2014). The Public Sector. Erişim tarihi: 25.03.2014, http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Fiscal_policy_government_spending.html
- Economics Online. *Fiscal policy, government spending*. Erişim Tarihi: 25.03.2014, http://www.economicsonline.co.uk/Global_economics/Fiscal_policy_government_spending.html
- Eğilmez M. (2014). *Enflasyon, faiz ve Taylor kuralı*. Erişim Tarihi: 20.01.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2013/11/enflasyon-faiz-ve-taylor-kural.html>
- Eğilmez, M. (2008). *Küresel finans krizi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2012). *Kolay ekonomi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eğilmez, M., (2013). *Küresel krizin neresindeyiz? . Kendime yazular*. Erişim Tarihi: 20.01.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/search?q=k%C3%BCresel+kriz>
- Engin, Ediz. Yeşiltepe Ebru. (2009). Global ekonomik krizin gölgesinde Türkiye’nin Maastricht Kriterlerine uyumu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 1(2), 23-39.
- Erdönmez P. A. (2009). Küresel kriz ve ülkeler tarafından alınan önlemler kronolojisi. *Bankacılar Dergisi*, (68), 85-101.

- Ertuna Özer. (2008). *Dünya ekonomik krizi ve Türkiye'nin durumu*. Erişim Tarihi: 15.01.2015, <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/256/3.pdf>
- Galbraith, J. K. (1993). A short history of financial euphoria, whittle boks. İçinde Ö. Ertuna (akt.) *Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'nin Durumu* (2008). MUFAD, 26-29.
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2009). 5811 sayılı bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkında kanun uygulaması. gelir yönetimi daire başkanlığı III. yayın, No: 77. Erişim tarihi: 12.12.2014, <http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/5811MilliEkonomi.pdf>.
- Goodhart, C. A. E. (2008). The background to the 2007 financial crisis. *Springer-Verlag Forum*, 331-346.
- Göçer, İ. (2012). 2008 Küresel ekonomik krizin nedenleri ve seçilmiş ülke ekonomilerine etkileri: Ekonometrik bir analiz. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (17), 18-37.
- Göker, Z. (2014). Küresel kriz sonrası maliye politikalarında değişim ve mali tuzak risk. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 40, 103-116.
- Hemmelgarn T., & G. Nicodeme. (2010). The 2008 financial crisis and taxation policy. *Cesifo Working Paper* No: 2932, Category 1: Public Finance, 1-41.
- IMF. (2015). *World economic outlook*. Erişim Tarihi: 13.03.2015, <https://www.imf.org/data/global>
- IMF. (2001). *Sweeden selected issues-the role of government*. IMF country report no: 01/169, September. Erişim Tarihi: 25.03.2014, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2001/cr01169.pdf>
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). *İlgili yılların yıllık programları*. Erişim Tarihi: 12.12.2014, <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/YillikProgramlar.aspx>
- Karaca C. (2014). Uygulanan para ve maliye politikaları açısından geçmiş krizler ve 2008 küresel ekonomik krizin karşılaştırmalı analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 263-286.
- Karakurt A. (2010). Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(2), 143-164.
- Karakurt, B., & Akdemir, T. (2010). Kurallı maliye politikası: Türkiye'de kurallı maliye politikası örnekleri. *Maliye Dergisi*, 158, 226-262.
- Karakurt, B. (2010). Küresel mali krizi önlemede maliye politikasının rolü ve Türkiye'nin krize maliye politikası cevabı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 167-195.
- Karshenas, M. (2009). *The impact of the global financial and economic crisis on LDC economies*. Erişim tarihi: 15.11.2014, <http://www.unohrlls.org/UserFiles/File/Elle%20Wang%20Uploads/UNLDC2.pdf>
- Kibrıçoğlu, A. (2011). *The components and complexity of the global economic crisis of 2006-2011*. MPRA paper no: 33515. Posted 19. September, 1-8. Erişim Tarihi: 25.02.2015, <http://77mpira.ob.uni-muenchen.de/33515>

- Maliye Bakanlığı. (2014). *2015 yılı bütçe sunuş konuşması*. Erişim tarihi:12.12.2014, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/SunumMerkezi/index.html?ktp=2015YBSK>
- Maliye Bakanlığınan: Tahsilat Genel Tebliği, Seri: B, Sıra No:4, Resmî Gazete, Sayı:27039, 30/10/2008, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081030-4.htm>
- Merkez Bankası. (2014). *2015 yılı bütçe sunuş konuşması*. Erişim Tarihi: 12.12.2014, <http://www.maliye.gov.tr/KonusmaSunumlari/SunumMerkezi/index.html?ktp=2015YBSK>
- Minsky, H. P. (2013). *İstikrarsız bir ekonominin istikrarı*. Ankara: Efil Yayınları.
- Mutlu, A., & Polat E.. (2012). *2007 Küresel finansal krizin Türkiye'nin maliye politikalarına yansması*. Turgut Özal Uluslararası ve Siyaset Kongresi II. Malatya.
- Orlowski L. T. (2008). Stages of the 2007/2008 Global financial crisis: Is there a wandering asset-price bubble? *Economic Discussion Paper Nr. 2008-43 | December 18*. <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2008-43>.
- Önder, İzzettin. (2009). Küresel kriz ve Türkiye ekonomisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. <http://journal.mufad.org.tr/attachments/article/238/2.pdf>
- Öz, S. (2012). Küresel kriz ve maliye politikası. *TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu 12-08*.
- Öztürk S. & Gövdere B. (2010). Küresel finansal kriz ve Türkiye ekonomisine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-397.
- Perelman, M .(2008). *Kriz hakkında nasıl düşünölmeli. Neoliberalizm ve kriz*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Sönmez, C. (2009). Küresel krizin çıkış kaynağı: Mortgage kredileri. İçinde. S. Uzunoğlu (Ed.). *Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz İstanbul*. (ss. 79-95). Literatür Yayınları.
- Stein, J. L. (2011). The diversity of debt crises in Europe. *Cato Journal*, 31(2). Erişim Tarihi: 04.11.2013, <http://www.cato.org/pubs/journal/cj31n2/cj31n2-2.pdf>
- Susam N, (2009). *Türkiye'de uygulanan maliye politikaları 1923-2008*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Susam N., & Bakkal, U. (2008). Kriz süreci makro değişkenleri ve 2009 bütçe büyüklüklerini nasıl etkileyecek? *Maliye Dergisi*, 155, 72-88.
- Şamiloğlu, F. (2001). Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine bir değerlendirme. *Mali Çözüm Dergisi*, *İSMMMO*, 55, 84-93.
- Şanlıoğlu Ö., & Bilginoğlu, M. A. (2010). Euro bölgesi'nde yaşanan mali sorunlar ve maliye politikalarında uyum arayışları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 149-173.
- Şimşek H. A., & ALTAY, A. (2009). Küresel kriz ortamında türkiye'de maliye politikalarını değerlendirilmesi. *Ekonomik Yorumlar*, 46(528), 11-24.
- Şimşek, A., & Bekar Günay, A. (2008). Kurallı maliye politikası: seçilmiş öülke örnekleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SOBİAD) Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı (Yebko)*.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2010). *Kamu borç yönetimi raporu*.

- TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2014). Kamu finansmanı istatistikleri. Erişim Tarihi: 31.03.2014, <http://hazine.gov.tr/default.aspx?nsw=EilDPQez15w=-H7deC+LxBI8=&mid=59&cid=12&nm=33>
- TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. (2015). *Kamu finansmanı istatistikleri*. Erişim Tarihi: 03.07.2015, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12>
- Tabb, W. K. (2008). *ABD kapitalizminin finansal krizi. Neoliberalizm ve kriz*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Togan, S. (2009). Küresel kriz ve türkiye. *TİSK Akademi*, 4, 6-26.
- Tokucu, E. (2010). Kriz ve para politikaları: Para politikalarının başarısızlığı üzerine. ekonomik yaklaşım. *Ekonomik Yaklaşım*, 21(76), 31-54.
- Turan S. (2009). 30.09.2009 tarihine kadar indirimli KDV Ve ÖTV oranı uygulanacak mallar, alomaliye. Erişim Tarihi: 11.11.2014, http://www.alomaliye.com/2009/suleyman_turan_indirimli_2206.htm
- Turhan, S. (2002). İktisadî istikrar ve vergi politikası uygulamasına ilişkin sorunlar. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 59-86.
- Uzay N. (2002). Kamu büyüklüğü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye örneği (1970-1999). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19, 151-172.
- Uzunoğlu, S. (2009). Global kriz: Ne zaman ve nasıl sona erecek?. *TİSK Akademi*. 4, 80-90.
- Yeldan, E. (2010). Ekonomi politik. Erişim Tarihi: 04.11.2014, http://yeldane.bilkent.edu.tr/Yeldan254_17Mar10.pdf
- Weaver, K. (2008). The sub-prime mortgage crisis: A synopsis, global securitisation and structured finance. *Deutsche Bank*.
- 193 Sayılı Kanun. Gelir vergisi kanunu. R.Gazete Tarih: 06/01/1961. Sayı: 10700.
- 5510 Sayılı Kanun. Sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunu. R.Gazete Tarih: 16/6/2006. Sayı: 26200. Tertip: 5. Cilt: 45.
- 5520 Sayılı Kanun. Kurumlar vergisi kanunu. R.Gazete Tarih: 21/6/2006. Sayı: 26205. Tertip: 5. Cilt: 45.
- 5763 Sayılı Kanun. İş kanunu ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun. R.Gazete Tarih: 26/05/2008. Sayı: 26887.
- 5811 Sayılı Kanun. bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkında kanun. Kabul Tarihi: 13/11/2008.
- 5811 Sayılı Kanuna İlişkin Tebliğ. Bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkında kanuna ilişkin genel tebliğ. R. Gazete Tarih: 07/04/2011. Sayı: 27898.
- 5838 Sayılı Kanun. Bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun. R.Gazete Tarih: 28/2/2009 (Mükerrer). Sayı: 27155. Tertip: 5. Cilt: 48.
- 5904 Sayılı Kanun. Gelir vergisi kanunu ve bazı kanunlarda değişiklik yapılması hakkında kanun. R. Gazete Tarih: 03/07/2009. Sayı: 27277.

- Yatırımlarda devlet yardımları hakkında bakanlar kurulu kararı. R. Gazete, Sayı: 2009/15199. 16.07.2009.
- Aktif işgücü programlarının güçlendirilmesini R. Gazete. Sayı: 2009/15199. 16.07.2009.
- 2007/12143 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin karar. R.Gazete Tarih: 30/05/2007. Sayı: 26537
- 2007/13033 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin karar. R.Gazete Tarih: 30/12/2007. Sayı: 26742.
- 2009/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele stratejisi eylem planı 2008-2010. Gelir İdaresi Başkanlığı. R. Gazete. Sayı: 27132.
- 2009/14802 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 13/3/2009 Tarihli ve 2009/14802 sayılı kararnamenin eki- bazı mallara uygulanacak katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranlarının belirlenmesine ilişkin ekli karar. R.Gazete Tarih: 16/03/2009. Sayı: 27171.
- 2009/15081 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Bazı mallara uygulanacak katma değer vergisi ile özel tüketim vergisi oranlarının belirlenmesine dair karar. R.Gazete Tarih: 16/09/2009. Sayı: 27260 (Mükerrer).
- 2009/15197 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Kredi garanti kurumlarına sağlanacak hazine desteğine ilişkin usul ve esaslar hakkında bakanlar kurulu kararı. R. Gazete. Tarih:15/07/2009. Sayı: Sayı: 27289.